

Monster med bremseser

*- Aggresjon og aggresjonskontroll, hvordan skaper Telemark
bataljonen monster med bremseser?*

Kadett Alexander Ingdahl

KRIGSSKOLEN

Bachelor i militære studier; ledelse og landmakt

Krigsskolen

Høst 2012

Innholdsfortegnelse

1.	INNLEDNING	3
1.1	BAKGRUNN.....	3
1.2	PROBLEMSTILLING	4
1.3	AKTUALISERING	4
1.4	FORMÅL MED OPPGAVEN	5
1.5	AVGRENSNING	5
1.6	DEFINISJON AV ORD OG UTTRYKK	6
2.	METODE	8
2.1	VALG AV METODE	8
2.2	BEGRUNNELSE FOR VALG AV METODE	8
2.3	INTERVJU OG INNSAMLING AV EMPIRI.....	9
2.4	KRITIKK AV TEORIMATERIALE.....	10
3.	TEORI - KRIGERENS KRAV	12
3.1	SOLDATENS ANATOMI	12
3.2	HVILKE FAKTORER PÅVIRKER VILJE TIL Å DREPE?.....	15
3.3	HVORDAN TRENES SOLDATER TIL Å BLI KRIGERE?	19
4.	DRØFTING EMPIRI - TRENER TMBN SINE KRIGERE RIKTIG?	25
4.1	KONDISJONERING.....	25
4.2	AVDELINGSKULTUR	28
5.	SAMMENDRAG OG KONKLUSJON	31
	KILDELISTE	33
	VEDLEGG.....	35

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Om Krigeren:

”These men are quite often armed and always vigilant. They would not misuse or misdirect their aggression any more than a sheepdog would turn on his flock, but in their hearts many of them yearn for a righteous battle, a wolf upon whom to legitimately and lawfully turn their skills “(Grossman 1995:184).

Ved den årlige verdidagen ved Krigsskolen (2011) var Peter Wilhelmsson en av foredragsholderne. I kjølvannet av media kritikken som var rettet mot Telemark bataljonens (TMBN) krigerkultur og hvordan soldatene hadde oppført seg, tok feltpresten et kraftig oppgjør mot kritikken. Han roste tidligere Kompanisjef Rune Wenneberg og Eskadronsjef Otto Løvland for måten de hadde utdannet sine soldater på for å være godt nok rustet til å løse deres respektive oppdrag. Han sa at soldatene hadde blitt godt nok trent til å utføre ekstreme handlinger og at de hadde evnen til å stoppe når behovet for aggresjon og maktbruk var over. De hadde utdannet soldater til å bli ”*monster med brems*er” (Wilhelmsson 2011).

Både i dyrerikets og menneskets verden har alle arter en iboende motstand mot å drepe sin egen art (Grossman 1995:4 ff). Dette kan endres med riktig trening og kondisjonering av soldater (Murray 2006:48). Dette ser vi i blant annet i studien til S.L.A Marshall, hvor han viser til at det er en klar forbedring hva det gjelder soldater som skyter rettede skudd i strid fra 15-25% i annen verdenskrig til og med 50% i Koreakrigen og 90% i Vietnam (Boe, Kjørstad & Werner-Hagen 2012:63). Denne studien viser at det har blitt en større evne og vilje til å ta liv gjennom aggresjonstrening blant soldatene. Er det nok? Nei, blant annet gjennom dehumanisering og kondisjonering for å drepe, ble troppen til Lt. Calley og han selv i stand til å myrde og slakte ned flere hundre kvinner og barn i My Lai, Vietnam (Grossman 1995:190). Her manglet soldatene og offiseren den komponenten Forsvarets Fellesoperative Doktrine skisserer som disiplin og personlig ansvar (FFOD 2007: 161), Wilhelmsson som monstrenes *brems*er og oppgaven som aggresjonskontroll.

”When we add the ingredient of discipline with the capability of violence, we create a warrior” (Grossman 2008:233).

Jeg vil i denne oppgaven prøve å svare på hva det er som gir en soldat vilje og evne til å ta liv, samt hvordan riktig trening og kultur i en avdeling kan bidra til aggresjonskontroll hos mannskapet. Stemmer dette med relevant teori rundt temaet og sammenfaller dette med FFODs (2007) visjon for hvordan soldater skal opptre i ekstreme situasjoner?

1.2 Problemstilling

En konkret visjon fra Forsvaret forankret i FFOD sier:

”0615 Den militære profesjonen er alene om at dens medlemmer kan beordre andre og selv beordres til å risikere og å ta liv. [...] profesjon stiller ekstreme krav til disiplin og en utviklet moral og etikk [...]” (FFOD 2007: 161).

Med bakgrunn i visjonen skissert i FFOD vil jeg se nærmere på hvordan TMBN trener utvikling av aggresjon nok til å ta liv, og hvordan de trener nødvendig grad av kontroll for utførelsen av ekstreme handlinger. Min problemstilling blir derfor:

Er soldater i Mekanisert Infanterikompani 3 & Mekanisert Infanterikompani 4 riktig trent innenfor faktoren aggresjon (evne til å ta liv) og aggresjonskontroll (selvinnst og selvkontroll)?

1.3 Aktualisering

Ved utøvelse av voldsmakt og maktbruk kan soldater og offiserer komme i kontakt med sider ved seg selv de ikke er kjent med. Situasjoner og hendelser som setter all integritet, profesjonalisme og kvaliteter hos den enkelte på prøve, noe som sjeldent kan testes i det hverdagslige. Et øyeblikk av sannhet hvor soldatens virke blir testet på det ytterste. I alle typer krig er det kanskje det psykologiske som består av å kontrollere aggresjon og reagere ut ifra aksepterte normer, selv i faretruende situasjoner som er det vanskeligste. Er det i så måte mulig å sikre at offiserer og soldater ikke mister kontrollen på grunn av frykt (og andre faktorer) og gir etter for impulsstyrt vold? Verdenshistorien sier nei (Moldjord & Holen 2005:113).

My Lai er nevnt, gjengjeldelses drapene i Haditha, amerikanske fangevokteres tortur av irakiske fanger i Abu Ghraib-fengselet i 2004 (Moldjord & Holen 2005:122). Amerikanske soldater som urinerer på liket av en Taliban soldat de nettopp har drept, med flere.

Jeg har selv vært lagfører i Panserbataljonens Stormeskadroner 3 & 4 med en kontingent i Afghanistan (Provincial Rekonstruksjonsteam 13) som en del av Task Uniten 2009. Stort sett de fleste var klar for denne utfordringen, men ikke alle i troppen var godt nok trent til å ta liv, gjennom å bruke nødvendig aggresjon for å uskadeliggjøre en motstander. Flere utviste også tendenser til overtramp eller ikke evnet å kontrollere seg selv. Mangel på aggresjonstrening som resulterer i at evnen til å handle blir urasjonell i stridskontakter. I andre tilfeller brukes overdrevent mye ammunisjon for å uskadeliggjøre en motstander eller det å tømme et helt magasin (30 skudd) i en hund som angriper, dette er ikke aggresjonskontroll. Dette er et aktuelt tema fordi verden gang på gang er vitne til overtramp og unødvendig bruk av makt fordi soldater ikke er riktig trent til å ta liv, og heller ikke trent i nødvendig grad av aggresjonskontroll for utførelsen av ekstreme handlinger.

1.4 Formål med oppgaven

Oppgaven har først og fremst til hensikt å forstå hvordan aggressiv evne, vilje og aggresjonskontroll kan opparbeides i en avdeling generelt, deretter belyse hvorvidt Telemark bataljonen (TMBN) trener riktig på forberedelser til å ta liv og å utvise aggresjonskontroll i forhold til relevant teori, samt forankringen som er lagt til grunn for all norsk soldatvirksomhet gjennom FFODs (2007) pkt 0615.

1.5 Avgrensning

Oppgavens omfang og valg av metode avgrensner oppgavens funn til å ikke gjelde hele TMBN men heller dens kampavdelinger Mek 3 & Mek 4. Med funn menes det trender og mønster hos disse kompaniene og ikke en fasit på hvordan dette skal trenes. På grunn av begrensninger i antall ord har jeg valgt og ikke redegjøre for hvordan aggresjon kan utvikles i en sivil setting, men heller fokusere på hvordan dette kan utvikles i militære avdelinger. Jeg vil heller ikke ta for meg psykiske skader som resultat av det å ta liv. Dette valget er gjort fordi det ikke vil være vesentlig for å besvare problemstillingen, selv om det er et relevant og viktig tema rundt det å utdanne krigere. Med disiplin så menes det i denne oppgaven kontrollert maktbruk eller aggresjonskontroll.

1.6 Definisjon av ord og uttrykk

Aggresjon

”Uten aggressive fiender og behov for å beskytte egne interesser, vil ikke eksistensberettigelsen for et militært forsvar være tilstede” (Moldjord & Holen 2005:115).

Aggresjon er helt klart en del av vår genetiske arv, men den normale mans aggresjonskvote vil ikke få han til å drepe en bekjent, heller ikke gå til krig mot andre mennesker fra andre land uten først å ha blitt trent/kondisjonert for evne til ekstreme handlinger, handlinger som å ta liv (Grossman 1995:181). Dollard (1932), Buss (1971), Baron (1977), Zillman (1979) og Berkowitz (1993) har alle definert aggresjon, det de alle har til felles i sine definisjoner er at de betrakter aggresjon som noe ensidig ut fra å ville påføre en annen organisme skade. Slik Forsvaret bruker begrepet er det behov for en bredere og mer nyansert forståelse av begrepet. En soldat kan bli påkrevd å ta liv, noe som bekreftes av definisjonen. ”At voldsmakt var nødvendig for å hindre Nazi-Tyskland i å fortsette sine utryddelser av jøder og sigøynere, er det få som anser det som uetisk i dag” (Moldjord & Holen 2005:116). Soldaten vil også måtte kunne bruke aggresjon for å avskrekke eller beskytte eget territorium, uten at målet nødvendigvis er å skade noen. Oppgaven vil derfor inkludere aggressiv atferd som i tillegg har til hensikt å være grensesettende og avskrekkende, for å beskytte eget avkom, revir, stamme eller samfunn. Kenneth R. Murray (2006) viser til 3 måter å utvikle og trene nødvendig grad av aggresjon på; *ferdighet, stressbeherskelse* og Grossmans (1995, 2008) *vilje til å ta liv*. Dette vil omtales i større detalj i teorikapittelet. For at en soldat skal kunne mestre å ha kontroll på sin utøvelse av aggresjon, er det i prinsippet 4 forutsetninger som skal til. *Selvinnsikt og selvkontroll, mulighet til å avreagere, sosial støtte og samtale med noen man har tillitt til* (Moldjord & Holen 2005:113–128). U.S Army veteran MSG Paul R. Howe sier i sin bok *Leadership and training for the fight* at det å utvikle et aggressivt tankesett hos sine soldater er helt avgjørende dersom de kan bli utsatt for å ta liv i sin tjeneste. Like viktig vil det være å utvikle en kultur for kontrollert aggresjon ved å kanalisere frykt, sinne og angst igjennom mange timers relevant, reel fysisk og psykisk trening som er forankret i verdier (Howe 2005:28–30).

Stimulus – respons

Gjennom Behaviorismen (1900 tallet) ble det forsket på atferd og analysering av reaksjonsmønstre. Hvordan programmere ønsket atferd gjennom forskjellig påvirkning fra miljøet (stimulus) og reaksjon (respons) på påvirkningen. Professor B.F Skinner med flere

fant at det er mulig å programmere ønsket respons dersom samme stimulus ble trent flere ganger og objektet fikk en positiv tilbakemelding for sin respons (Weiten 2001:7-24). Han var mest sannsynligvis ikke klar over dette selv men Napoleon Bonaparte forsto intuitivt effekten av stimulus, respons og belønning når han sa: "It is amazing what a man will do for a little scrap of ribbon" (Murray 2006:51).

Kondisjonering

Under høyt stress bruker mennesket de primitive delene av hjernen. Aktiviteten i disse delene vil øke når vi blir redde eller sinte. Tankemønster og handling kan fort bli urasjonelle fordi mennesket har en tendens til å falle tilbake til primitive reaksjoner i krise eller nødssituasjoner. Reaksjoner som oppgaven vil kalle for Fight, Flight, Posture eller Submit. For å trene soldater til å utføre riktige og ønskede handlinger under ekstremt stress i strid, brukes teknikker som *klassisk og operant betingning*. Operant betingning er en moderne videreføring av klassisk betingning og vil samles som begrepet kondisjonering i denne oppgaven. Kondisjonering gjøres for å gi soldaten den stimuli han kan møte i en ekstrem situasjon slik at ønsket respons eller reaksjon kan formes som svar på stimulusen. Ved å utvise riktig respons på stimulusen vil dette forsterke troen på handlingen, og nervekoblingene vil gå fortere ved repetisjon til automatisering av en handling (drill) oppnås. Stimulus – respons, stimulus – respons, stimulus – respons (Boe, Kjørstad & Werner-Hagen 2012:51–54). Realistisk trening hvor stressfremkallende situasjoner, ferdighet og evne til ekstreme handlinger blir øvd og trent på, situasjoner som framkaller de forskjellige responsene hos en soldat, dette for å forberede soldaten på det han vil møte i strid samt gi han erfaringer. Kondisjonering: "Å bringe prøvestykket i den ønskede tilstand før prøving" (Store norske leksikon: 2009).

2. Metode

2.1 Valg av metode

Oppgaven har benyttet en kvalitativ tilnærming for å belyse problemstillingen. Jeg har valgt å intervju sjefer på forskjellige nivåer i TMBN, sjefer som har blitt både kritisert og rost for måten å drive soldatutdanning på for å få nyansene og dybde. For å få den tyngden oppgaven trenger har jeg sett på om Grossmans (1995, 2008) & Murrays (2006) relevante og omdiskuterte teorier sammenfaller med hvordan Norges mest profesjonelle (konvensjonell) avdelingen utdanner sine soldater. Empiri har blitt innhentet gjennom meninger og tolkninger, ikke tall eller statistikk. Gjennom et omfattende litteratursøk og bearbeidelse har oppgaven fått et tungt og solid teoretisk fundament. Med etablerte teorier som grunnlag for drøftingen, kan problemstillingen derfor bekreftes eller avkreftes i oppgavens siste kapittel. Ved å ta utgangspunkt i teori, for så å foreta en empirisk sammenligning vil oppgaven få en deduktiv tilnærming (Johannesen 2006:52). Spørsmålene som ble stilt i intervjuene, er basert på teoriens framgangsmåte for hvordan trene tilstrekkelig aggresjon og aggresjonskontroll hos soldater i Mek 3 og Mek 4. Jeg har valgt å gjengi sitater på engelsk hvor setninger eller ord har mistet sin fulle mening ved å endre til norsk, oppgaven forutsetter derfor at leseren kan lese enkel engelsk.

2.2 Begrunnelse for valg av metode

Oppgaven handler i stor grad om den enkelte sjefs fortolkning og oppfatning av hvordan han trener/trente sine soldater. Tematikkens vanskelige natur krever et høyt nivå av forståelse og refleksjonsevne hos meg og intervjuobjektene for å gi den dybden problemstillingen krever. Temaet er lite forsket på og er nesten ikke dokumentert, i tillegg er det få avdelinger hvor sjefer har så mye relevant kompetanse på dette området som det TMBN har. Den valgte metoden favoriserer en kvalitativ tilnærming hvor detaljer, nyanser og det unike ved hver fagtunge respondent vektlegges. Gjennom dette valget av metode, vil oppgaven vil få en svakhet ved at antall respondenter blir få på grunn av tid til disposisjon og begrensede ressurser (Jacobsen 2005:127-136). Svarene kan heller ikke sies å være representativt for hele avdelingen, noe som avgrenses i denne oppgaven til å være TMBNs kampavdelinger Mek 3 & Mek 4. En kvantitativ tilnærming vil bli for overfladisk i denne oppgaven, da det

lavere nivået ikke innehar den samme kompetansen og forståelsen vedrørende utdanning som det en avdelingssjef gjør.

2.3 Intervju og innsamling av empiri

TMBN er den eneste konvensjonelle styrken som har hundre prosent vervet eller yrkesmilitært personell. På grunn av avdelingens særegenhet og reaksjonsevne har de også stilt flest stridene soldater til internasjonale operasjoner i nyere tid. Til gjengjeld har avdelingen høstet relevant og unik erfaring hva det gjelder utdanning av soldater. Avdelings- og troppssjefer blir derfor et naturlig og godt valg som intervju og forskningsobjekter, dette utvalget vil gi best mulig informasjon (Jacobsen 2005:16). For å få en helhet i drøftingskapittelet har jeg valgt å trekke ut svar som forsterkes av flere respondenter, noe som vil gi sterke indikasjoner på mønster og tendenser ved utdanningen generelt. Med en kvalitativ tilnærming har oppgaven fått en begrensning i antall intervjuobjekter (5 stykk), noe som er en svakhet i bredden i drøftingskapittelet. På en annen side har svarene i intervjuene vært ganske like, og ettersom respondentene har vært sjefer på forskjellige tidspunkter og det faktisk at de ikke vet hvem de andre respondentene er, gir det oppgaven validitet og troverdighet. Oppgaven har ikke til hensikt å kritisere den enkelte respondent for feil eller mangler i trening og unnlater derfor detaljer som ikke ansees å være relevante for å belyse problemstillingen. Alle navn vil holdes anonyme og intervjuobjektene vil omtales som respondenter i drøftingskapittelet.

Ved oppstart innsamling av empiri hadde jeg i hovedsak tre valg; observasjon, gruppeintervju og åpent individuelt intervju fysisk, eller pre-strukturert via E-post. Jeg valgte bort observasjon på grunn av mangel på tid. Tid til å observere de øvelsene som trengs for å belyse problemstillingen. Gruppeintervju ble også valgt bort, fordi oppgaven ønsker at den enkelte respondent svarer med sine oppfattelser av en situasjon, gruppeintervju kan i tillegg føre til at meninger blir farget av de andre deltagerne (Jacobsen 2005:155), noe som er ugunstig for besvarelsen og drøftingen. På grunn av temaets enorme omfang valgte jeg et pre-strukturert intervju via E-post, slik at fokuset hele tiden rettes mot de områdene av problemstillingen som vil være relevant. Ved å ta det via E-post reduseres tiden av datainnsamling, tid og reisekostnader, samt at datamengden vil være enklere å prosessere. Jeg vil miste muligheten til å se hvordan respondenter opptrer eller reagerer på spørsmål, samt i mindre grad kunne følge opp spørsmål i øyeblikket. Dette vil svekke omfanget av

innsamlingen til en viss grad, men for å svare på problemstillingen er det ikke behov for å tolke reaksjoner, skape nærhet eller fortrolighet. Oppgaven krever fortolkninger og oppfattelser, ved å gi respondentene mulighet til å tenke samt formulere seg skriftlig, vil dette gi oppgaven en større tyngde enn et fysisk intervju ville ha gjort. Det pre-strukturert intervjuet vil i denne oppgaven bestå av spørsmål i en fast rekkefølge med innslag av åpne spørsmål. Ved å bruke et delvis lukket intervju, kan det argumenteres for at oppgaven trekker mot en kvantitativ metode. Men så lenge respondenten svarer med egne ord og det er mulighet for åpenhet, vil det fortsatt betegnes som en kvalitativ metode (Jacobsen 2005:145-147).

2.4 Kritikk av teorimateriale

Litteratur som går spesifikt på temaet aggresjon og aggresjonskontroll er av begrenset art. Det er i hovedsak Kenneth R. Murray (2006) og Dave Grossman (1995, 2008) som skriver direkte om temaet og setter det i sammenheng. For og kvalitetssikre det teoretiske fundamentet for drøfting i oppgaven, har jeg benyttet meg av mange kilder for å forsterke eller velge bort informasjon gitt fra i hovedsak de tre bøkene; *On Killing* (1995), *On Combat* (2008) og *Training at the speed of life* (2006). Mangfold i kilder ses på som en styrke i oppgaven. *On Killing* er av eldre dato, Grossman har publisert endringer og justeringer i form av artikler og innlegg som endrer noe på ordlyden i hans faktorer som påvirker vilje til å ta liv. Ettersom *On Killing* er hans mest anerkjente verk, fortsatt ledende på temaet og at mange andre kilder baserer sin teori på denne boken, vil også oppgaven gjøre det for å unngå misforståelser. Oppgaven tar derfor forbehold om at nyere forskning kan ha avdekket feil eller mangler i teoriene hans.

Dave Grossmans er i dag en amerikansk psykolog. Han har tidligere erfaring som offiser i spesialstyrken Army Rangers, noe som gir han kjennskap til utdanning av soldater og hvordan de påvirkes av det. Ved å jobbe som psykologiinstruktør på West Point samt spesialisere seg innenfor teamet *å drepe*, har han troverdighet hva det gjelder forståelse for soldatens anatomi, reaksjoner og menneskelig psyke i faretruende situasjoner.² Han har selv

² West Point er Krigsskolen i den amerikanske Hæren, grunnlagt i 1802. West Point utdanner offiserer til den amerikanske Hæren.

ikke drept, noe som gir objektivitet men ikke inngående forståelse av det å ta liv. Dette sammenligner han selv med å studere sex uten selv og ha utført akten. Han har i sine bøker *On Combat* og *On Killing* brukt utallige beretninger fra andre som har opplevd krig og det å drepe for å forsterke sin argumentasjon. Videre er bøkene kritisert for å mistolke og velge upålitelige kilder. Blant annet ved å bruke de omdiskuterte studiene til S.L.A Marshall og gammel forskning. Teoriene hans har i så måte mistet noe av den nødvendige troverdigheten, men ettersom oppgaven er klar over dette og ikke har brukt elementer som er kritikkverdig, ses det på som troverdig og gyldig.

Kenneth R. Murray har hatt en lang karriere som politi, instruktør og trener for militært personell. Gjennom denne tjenesten har han spesialisert seg på realitetsbasert trening og politibetjentens møte med ekstreme situasjoner. Det kan sies at boken retter mye fokus mot politi og ikke militære, oppgaven har kun tatt ut elementer som logisk sammenfaller med militære soldater og avdelinger. Han er anerkjent som en ledende forsker innenfor disse temaene, noe som styrker hans troverdighet. I sin bok *Training at the speed of life*, skisseres effekten av realistisk trening gjennom ferdighet, stressbeherskelse og Grossmans vilje til å ta liv. Disse teoriene supplerer det Grossman mangler i sine teorier, og blir derfor relevant for å belyse problemstillingen på en god måte.

3. Teori – Krigerens krav

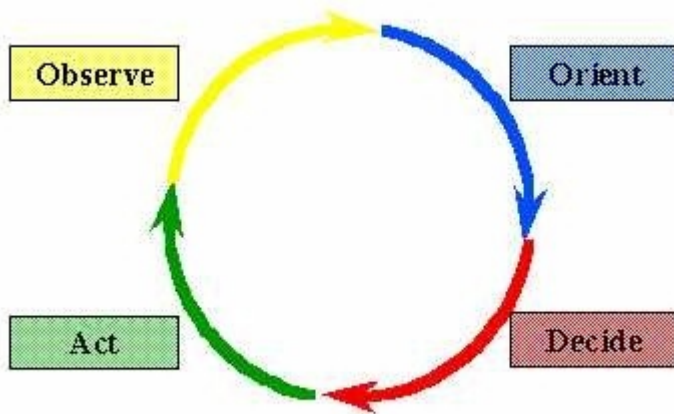
For å forstå hvordan monster med bremses kan skapes i kampavdelinger, må oppgaven først redegjøre for soldatens reaksjoner i ekstreme situasjoner (soldatens anatomi) og hvilke faktorer som påvirker hans vilje til å drepe. Deretter vil kapitlet bryte dette ned til teoriens framgangsmøte for hvordan bygge krigere egnet for kontrollert voldsomt og maktbruk, basert på de samme problemstillingene som framkommer av redegjørelsen.

3.1 Soldatens anatomi

"Think of a warrior as a finely calibrated machine. His job is to decide in a fraction of a second exactly how much force to use. If he should use a little too much, he gets into trouble, and if he uses too little, he can die" (Grossman 2008: 18).

Som nevnt i innledningen har mennesket en iboende motstand mot å drepe sin egen rase. For å overkomme denne barrieren må mennesket kondisjoneres gjennom realistisk og riktig trening for å bli en predator eller et monster i stand til utvikle nok aggresjon til å drepe om det må. Dersom kondisjoneringen blir gjort riktig vil dette øke evne og vilje til å drepe samt gi en større beherskelse av aggresjon. Dette vil tilegne *bremses* eller kontroll hos en kriger. For å trene soldater til å bli krigere må treneren forstå hvordan en soldat reagerer på krigens krav. Hvordan en soldat tenker, hvordan han reagerer i forskjellige situasjoner og hvordan motvirke disse symptomene.

Når en soldat får en påvirkning fra miljøet (stimulus) han befinner seg i, starter en kjedereaksjon hvor tankene hans må beslutte hva han opplever og hvordan han skal reagere. Rett etter soldaten er utsatt for stimulusen starter kroppen samtidig sitt svar på hendelsen (sympatisk nervesystem respons). Denne reaksjonen er ikke nødvendigvis det hodet ønsker eller det som er det beste i situasjonen. Stimulus er som sagt en påvirkning eller en hendelse og soldaten må vurdere hendelsen før responsen kommer, dette kan forklares med beslutningssirkelen (OODA Loop).

Figur 1: OODA Loop (Murray 2006:54).

OODA Loop

I observasjonsfasen blir informasjon samlet inn i høy hastighet, i orienteringsfasen blir denne informasjonen analysert og linket med mulige utfall for respons. Deretter vurderes det beste utfallet eller det soldaten opplever som beste utfallet og først da kommer handlingen (Murray 2006:54). Ved umiddelbar fare (stimulus) vil kroppen også forberede en reaksjon eller respons samtidig som beslutningssirkelen går sin gang. Oppgaven vil omtale dette som en nød respons og vil benytte seg av Fight or Flight teorien for å forklare fenomenet slik Grossman tolker den.³

Fight, Flight, Posture or Submit

Som en del av evolusjon og utvikling har organismene på jorden blitt utstyrt med instinkt. Både dyr og mennesker har jaktet for å skaffe seg føde gjennom blant annet å angripe en motstander uten et øyeblikks varsel. Av denne grunnen har også nødvendigheten av instinkt eller nødrespons oppstått. En umiddelbar, kroppslig reaksjon på stimulusen den blir utsatt for. Dette skjer for å gjøre organismen eller kroppen klar til noe voldsomt som skal skje plutselig for å overleve (Cannon 1963:226-9). Denne mekanismen resulterer i en Fight eller Flight reaksjon dersom de to partene ikke er av samme rase og hendelsen kun omhandler å

³ Det finnes flere varianter av Fight or Flight teorien men den mest anerkjente er den både Grossman (1995, 2008) og Cannon (1963) benytter seg av. Oppgaven har valgt å benytte kun denne for å unngå misforståelser.

leve eller dø. Et godt eksempel er vepsen og tarantellen. Vepsen vil paralisere (og etter hvert drepe) tarantellen for å legge egg i buken dens. Tarantellen oppdager faren og står kun med to valg; kjemp for livet eller flykte. Dersom det ikke handler om ren overlevelse, tillegges Posture og Submit fordi situasjonen tillater andre muligheter til den opplevde truende situasjonen (Grossman 1995:4). Se for deg at noen plutselig kommer bak deg og roper: ”Få pengene dine eller så dreper jeg deg!”. I denne situasjonen kan du kjempe for å uskadeliggjøre raneren (Fight), stikke av for å unngå å bli ranet (Flight), gi deg å la raneren få pengene (Submit) eller bruse med fjærene og late som du er klar for kamp (Posture) og si: ”Jeg er sjef for ILKS Fighting, vil du virkelig prøve å rane meg?!”

“[...] modern training or conditioning techniques can partially overcome the inclination to posture” (Grossman 1995:13).

Disse instinktive responsene henger tett sammen med det sympatiske nervesystemet og hvordan kroppen lader opp til denne avgjørende responsen. I følge Kenneth R. Murray (2006) er det i denne kategorien de fleste for seg en overraskelse, fordi mennesket ikke vant til å være utsatt for slike situasjoner, mangler evne til å utvikle aggresjon på kort tid eller programmerte handlinger som kan dempe en stressreaksjon. Uten å være godt nok kondisjonert i forkant av en ekstrem situasjon, kan og vil en uønsket eller irrasjonell handling komme som resultat.

Det sympatiske nervesystemet

Det sympatiske nervesystemet er en del av det autonome nervesystemet og fungerer som et krisesystem for å sette kroppen i stand til å bedre mestre en opplevd anstrengt situasjon. Pulsen vil øke umiddelbart, blodtrykket vil stige for å øke blodsirkulasjon og det skiller ut adrenalin for å gjøre kroppen klar til overlevelse. Hormonene vil påvirke organene og organismen i sin helhet gjennom en rekke kroppslige reaksjoner. Det vil aktivere Fight or Flight responsen. Det sympatiske nervesystemet er direkte forbundet med den enkeltes oppfatningen av en trussel, ikke nødvendigvis den aktuelle faren men opplevelse av fare (Murray 2006: 33-35).

”I det jeg skal runde et hjørne, ser jeg noe i øyekroken. Det er som om tiden står stille idet jeg oppfatter at det er en opprører som løfter sin AK-47 mot meg. Jeg rekker å tenke: «Nå har han meg», idet han begynner å skyte” (Johansen 2011:111).

Når en soldat utsettes for en ekstrem stimulus kan hjertefrekvensen øke fra 60 til over 200 på under et sekund. Dette kan gi den som opplever situasjonen en visuell innsnevring ("tunnelsyn"), perseptuell forvrengning (midlertidig undertrykkelse av smerte), opplevd tidskompresjon eller tidsekspanasjon, hukommelsestap, dessillusjon, kroppen vil prøve å kvitte seg med unødvendig avfall som urin og avføring, og så vil de dominante responsene (Fight or Flight) overta dersom stressnivået blir for høyt. Dette skjer som oftest når det er et høyt nivå av frykt til stede hos personen, minimalt med tid til å reagere eller når konsekvensene av og mislykkes er store (Murray 2006:38-44). Kroppens motorikk og ytelse vil påvirkes i forskjellige grader. Når hjertefrekvensen ligger på 115 slag pr min vil finmotoriske ferdigheter (presisjon og nøyaktighet) forringes men visuell prosessering og kognitiv reaksjonstid bli bedre, når hjertefrekvensen er på rundt 145 slag pr min vil komplekse motoriske ferdigheter bli vanskeligere. Når hjertefrekvensen overstiger 175 slag pr min vil kroppen til soldaten utelukke hørselssansen til en viss grad, kan gi tap av dybde og side syn og vil til slutt fryse hjernens kognitive prosesserings evner og kan lede til irrasjonell atferd (Siddle 1995:7-9). NB! Kroppslige reaksjoner vil ikke være like dersom hjertefrekvens påvirkes av fysisk arbeid. Dette avsnittet omhandler hjertefrekvens som påvirkes av stress.

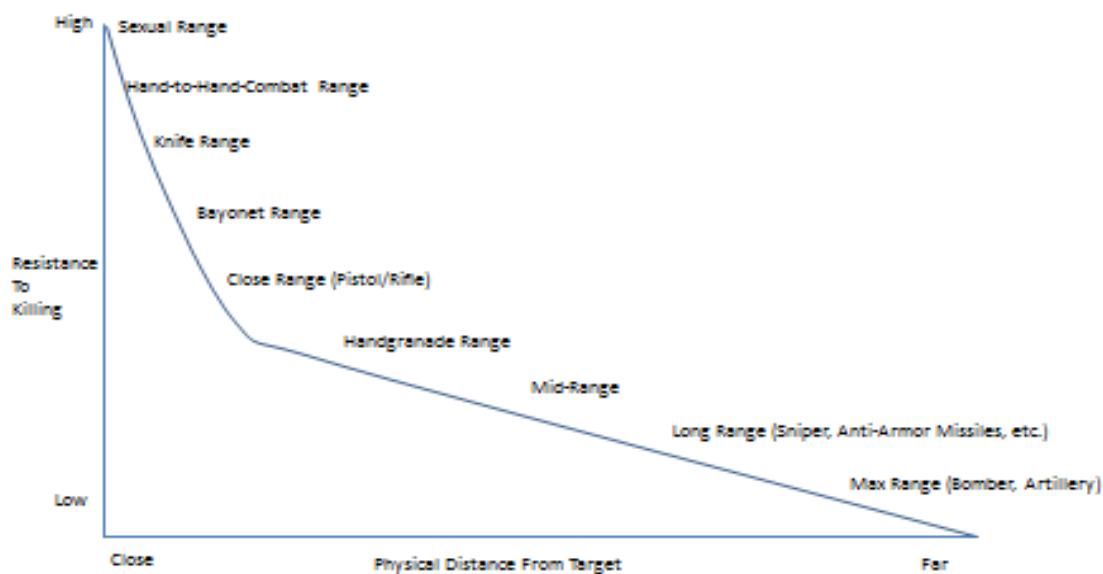
3.2 Hvilke faktorer påvirker soldatens vilje til å drepe?

“Any natural or learned resistance to killing, any sense of sanctity of human life, any human emotions, any remorse or compassion at the moment of truth, can all be overcome and overwhelmed with training“ (Grossman 2008:77).

I følge Kenneth R. Murray er det tre aspekter som avgjør hvorvidt en soldat eller tjenestemann lykkes i en kampsituasjon. Ferdighetsnivå, stressbeherskelse og vilje til å utføre ekstreme handlinger (Murray 2006:23). Innenfor vilje til å utføre ekstreme handlinger peker Murray på Grossmans faktorer som påvirker vilje til å drepe og det er disse som omtales i dette underpunktet (ferdighet og stressbeherskelse vil falle naturlig under pkt 3.3.).

Grossman beskriver disse faktorene i sin bok *On Killing* som fysisk avstand, emosjonell avstand, lydighet, gruppe absolusjon, målets attraktivitet og soldatens/morderens predisposisjon. I senere artikler har han endret ordlyden noe på disse faktorene men ettersom *On killing* er hans mest anerkjente verk vil jeg forholde meg til denne.

Fysisk avstand

Figur 2: Fysisk avstand vs motstand til å ta liv (Grossman 1995:98).

Denne figuren viser at motstand mot å drepe minker dess lengre fysisk avstand soldaten/tjenestemannen/opprøreren har til målet sitt. Det vil helt klart være en større motstand mot å drepe en annen person ved og fysisk rive strupen av ham i en nærkamp situasjon, enn å stå 28 km unna og dra i ei snor på en artillerikanon. Motstanden vil naturligvis øke med sansbare elementer på korte avstander som lukten av stridsfeltet, synet av strid, hørselsinntrykk som å høre fiendens dødsskrik med flere. Fra "Sexual Range" til og med "Mid-Range" vet du i tillegg at det er du som dreper, du ser ditt offer og kan ikke overføre dette ansvaret til gruppen/laget.

Emosjonell avstand

Grossman deler emosjonell avstand inn i 4 faktorer; *kulturell*, *moralsk*, *sosial* og *mekanisk avstand*.⁴ I faktoren *kulturell avstand* ses fienden på som en underordnet rase eller ikke menneskelig i hele tatt. Ved og dehumanisere fienden skapes en kulturell avstand som vil

⁴ Sosial avstand vil ikke bli utdypet da det ikke har relevans for norske soldater eller samtiden, ergo ikke relevant for å besvare eller forstå problemstillingen.

gjøre det enklere emosjonelt å drepe. Dette kan underbygges ved bruk av enkle men sterke eksempler som Nazi-Tysklands jødeutryddelse, hat mot jødene ved å betegne de som "Untermensch" og krigsforbrytelser gjennom grotesk fangebehandling på Guantanamo-basen. Dokumenterte nedlatende ord er også sett andre plasser i krigshistorien. Omtale av fienden som; *japs, gooks, skinny's, krauts*, osv. Dette kan gjøre det lettere å skape den avstanden som er nødvendig for å drepe. *Moralsk avstand* omhandler troen på egen sak, ideologi og legalisering av denne. Rettferdiggjøring av krig og hvorfor man kjemper. Et særegent hat som oppstår mot de som angriper ens eget land eller verdier. Alt fienden foretar seg er mot sin tro og er dermed er en rettmessig motstander som skal bekjempes eller drepes. Terrorisme og hellig krig er to eksempler på noe som kan skape en moralsk avstand. *Mekanisk avstand*, er i følge Grossman dagens teknologiske hjelpemidler. Forskjellige sikter og maskiner som gjør det å drepe til en mekanisk utførelse, hvor å ta liv blir som på et dataspill. Fienden ligner ikke så mye på et menneske men heller en uniform eller skygge. Et eksempel kan her være en norsk CV90 skytter som skyter en silhuett på 2500 meters avstand (PRT 13, Task Unit 2009). Kikkertsikte og spakene gir skytteren en mekanisk avstand og mindre nærhet til det å drepe (Grossman 1995:157–170).

Lydighet

"Undergraving av sjefens ordre eller føringer, uansett nivå, er uakseptabelt og er noe av det første vi lærer. I strid vil dette være helt avgjørende for suksess eller nederlag" (Johansen 2011:36).

Det er i følge Grossman (1995) 4 faktorer som har innvirkning på soldatens lydighet. *Nærhet til lederen*, i flere tilfeller under WW2 skøyt nesten alle soldatene rettede skudd mot fienden hvis lederen var i samme situasjon for å observere og oppmuntre. Dersom lederen forsvant gikk skuddraten kraftig ned (15–20 %) (Grossman 1995:144). *Soldatens respekt for lederen*, handler om at soldaten bør føle tilknytting til lederen, se opp til han, og identifisere seg med de samme målene han har (Grossman 1995:144). Det vil ikke alltid være nok at lederen er tilstede. Han må også gjøre seg klart forstått om hvilke krav han stiller og hva som forventes av soldatene. Derfor er *intensiteten i autoritetspersonens krav om og å ta liv* også en viktig faktor. Dess høyere motstand soldatene har for å ta liv, dess klarere i ordrene må lederen være (Grossman 1995:145). Den siste faktoren er *legitimitet i lederens autoritet og krav*. Ledere med en klar, formell autoritet som stiller legitime krav, vil lettere adlydes enn en

uformell eller oppfattet dårlig leder som i tillegg gir illegale eller uetiske ordre (Grossman 1995:145).

Gruppeabsolusjon og målets attraktivitet

Ben Shalit utførte en undersøkelse på israelske soldater som hadde sett kamp. Det mest interessante funnet var at 46 % av soldatene, svarte at det mest skremmende aspektet ved å være i strid, var frykten for å skuffe sine medsoldater eller sin avdeling og at denne var større enn og selv bli lemlestet eller drept (Shalit 1988:11). Man kan utvikle et så sterkt forhold og en ansvarsfølelse ovenfor sine medsoldater eller sin gruppe, at mennesket kan bli i stand til å gjøre handlinger det aldri ville ha gjort dersom det var alene. Som for eksempel å drepe eller ta liv for og ikke skuffe eller sette sine kamerater i fare. Gruppen og viljen til gruppen påvirkes gjennom graden av identifikasjon, avstand, størrelse, legitimitet, og hvor mye gruppen støtter en handling. Dette kan utvikle seg både i en positivt og negativt retning, avhengig av hvordan de andre faktorene spiller inn. En gruppe kan ta fra individet sin integritet, selvfølelse, sørge for moralsk forfall og svekke handlingsevne (Moldjord & Holen 2005:120). Det vil også være lettere for individet å skjule sine handlinger ved å legge ansvaret over på gruppa (Grossman 1995:149–156). For eksempel et lag som ligger og skyter mot en fiende fra ”Mid-Range” og ikke ser hvem som treffer, kan skjule sine handlinger ved å legge ansvaret på gruppa. Weiten definerer dette som *diffusjon of responsibility*. (Weiten 2001:685-689).

Når det gjelder hvorvidt soldaten eller mennesket bestemmer seg for å drepe eller ikke har Grossman har hentet empiri fra den israelske forskeren Ben Shalit og modifisert det til hans modell for faktorer som påvirker vurderingen til å ta liv. Han oppsummerer de med en vurdering av mål, middel og mulighet (Grossman 1995:171). Med *målets attraktivitet* menes det hvilke strategier du har for å drepe, om avstanden er lang eller kort, enkelt eller med stor risiko for eget liv? Relevansen for å ta livet til fienden og hvorfor skal han skal drepes. Hva tjenes det på å drepe og hva taper fienden ved at du dreper han. Disse er alle vurderinger som bestemmer om soldaten eller mennesket dreper. I flere situasjoner er disse faktorene noe som må tenkes igjennom før en stridskontakt, da det ofte ikke er tid til å ta denne vurderingen i situasjonen og et livsviktig sekund kan tapes i beslutningsprosessen dersom dette ikke er tenkt igjennom i forkant. Før et møte med en ekstrem situasjon har mennesket noen

forutsetninger for å lykkes og som også vil påvirke viljen til å drepe. Disse er i følge Grossman, trening, tilegnet erfaring og temperament.

Aggressiv predisposisjon hos soldaten

Aggressiv predisposisjon vil i denne oppgaven omtales som de psykiske forutsetningene et hvert individ har med seg inn i en kampsituasjon. Kennet R. Murray påstår i *training at the speed of life* at kriminelle har en bedre forutsetning og vilje til å ta liv enn den generelle politibetjenten. De kriminelle er bedre kondisjonert til å ta liv gjennom tidligere erfaringer med ekstreme situasjoner (Murray 2006:95-97). Grossman mener at dette kan komme av fire grunner, *trening og kondisjonering* som instrumentell læring hvor ferdighet drilles til den utøves automatisk i ekstreme situasjoner. *Operant betingning* eller kondisjonering for å gi soldaten tilsvarende reel trening på de situasjonene han kan havne i (dette vil omtales i større grad i pkt 3.3.). *Nylige erfaringer*, opparbeidede erfaringer som kan utløse hevnlyst og vilje til å drepe. Han eksemplifiserer med nylig tap av venner eller ledere i strid som kan utløse sinne og aggresjon utover det som er vanlig hos en soldat (Battle for Haditha). Dette vil redusere motstanden til å drepe. Mennesker er født med forskjellig grad av temperament og dette er Grossmans siste element innenfor aggressiv predisposisjon. *Naturlig temperament* hos soldaten, noe som er evne til å ta liv nedarvet gjennom genetikk, påvirkning i oppveksten og av miljøet rundt han (Grossman 1995:177–185, 341).

3.3 Hvordan trenes soldater til å bli krigere?

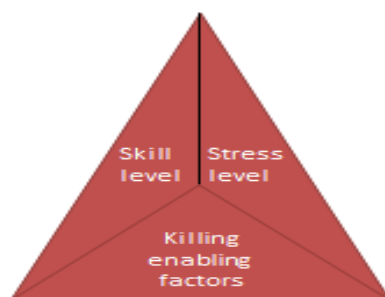
Oppgaven har hittil gitt leseren en forståelse av sentrale begreper innenfor soldatens vilje til å ta liv, samt en gjennomgang av soldatens anatomi og reaksjoner i ekstreme situasjoner. Denne delen av kapitlet vil ha en teoretisk tilnærming til hvordan aggressiv evne og vilje til å ta liv kan trenes, og hvorfor aggresjonskontroll kommer som resultat av kondisjonering og avdelingskultur. Det som framkommer av punkt 3.2 og 3.3 vil være gjenstand for drøfting og utledelse av spørsmål til kvalitativt intervju.

Aggresjon og aggresjonskontroll

“[...] the ones who have been blessed with the gift of aggression and a love for others, are our sheepdogs. These are our warriors” (Grossman 2008:181).

Aggresjon og empati er krigerens kjerneverdier, begge faktorene vil være like viktig for at krigeren skal være i stand til å drepe, samt inneha evne til å utvise kontroll over egen utøvelse av maktbruk. For at krigeren skal mestre bruken av aggresjon og aggresjonskontroll må først motstand mot å drepe fjernes. Dette kan i hovedsak gjøres på to måter i følge teorien, den første er *desensitivisering*. Hvor fienden enten gjøres mindre menneskelig eller at en kultur skapes i en avdeling hvor dreping og krig blir vanligere og mindre tabu. Dette er ofte noe som skjer ubevist gjennom at det skapes en naturlig *emosjonell avstand* til fienden og til det å drepe. Major Wenneberg til sine menn (Mek4) før de skulle ut i strid:” «Dere er nå rovdyret og Taliban er byttet. Til Valhall!!»” (Johansen 2011:75). I en militær setting vil dette være avhengig av den etikk og holdning som foreligger hos den enkelte avdeling, hvordan avdelingen prater om fienden, hvilket tankesett som foreligger hos soldatene, og hvordan de ser på det å drepe. “Etikkutviklingen i en militær avdeling er et sjefsansvar, men det er et personlig *ansvar* hvordan den enkelte handler” (FFOD 2007:161). Deretter må aggresjon utvikles slik at soldaten får evne til å drepe, denne utviklingen trenes gjennom kondisjonering. Dette for å bringe prøvestykket (krigeren) i den ønskede tilstand (kondisjonert) før prøving (ekstreme situasjoner) gjennom realistisk trening på ferdighet, stress, vilje og kontroll.

Oppgaven refererer igjen til Murrays modell (2006) for hvordan lykkes i en kampsituasjon fordi det sammenfaller med definisjonen av kondisjonering.

Figur 3: Task Triangel (Murray 2006:23).

Gjennom å kondisjoneres innenfor *ferdighetsnivå* og *stressbeherskelse* vil soldaten automatisk opparbeide seg *vilje til å drepe*. Dersom disse faktorene trenes riktig vil soldaten få selvinnsikt og selvkontroll når det gjelder egne ferdigheter og behov for maktbruk.

Opggaven refererer til selvinnsikt og selvkontroll som fysisk aggresjonskontroll. Hvis en soldat mangler nødvendig ferdighet, blir overveldet av stress eller ikke har forsonet seg med sin vilje til å drepe, vil hans prestasjon simpelthen ikke være god nok og kan resultere i sin eller andre egenes død (Murray 2006:24). Dette bør trenes i de forskjellige kategoriene:

Ferdighetsnivå. Murray anbefaler først mengder (drill) med basistrening slik at ferdighetene blir automatisert selv når andre momenter legges inn. Deretter skal soldaten øves på realistiske scenarioer hvor redusertskivene blir byttet ut med menneskelignende figurer i forskjellige former (barn inkludert). Disse figurene skal utgjøre forskjellige grad av trussel slik at soldaten må gjøre en vurdering på den stimulusen han blir utsatt for. På denne måten trenes beslutningssirkelen hos vedkommende slik at han får programmerte erfaringer samtidig som at mengdetrening oppnås. Alle ferdigheter bør trenes på samme måte, først basisferdigheter til automatisering, deretter skiftende scenario med beslutningstrening og etter hvert økende kompleksitet i situasjonene, før stressmomenter og krav til aggresjonskontroll legges til (Murray 2006:24-32).

“[...] the necessity to not only train people sufficiently in the correct skills, but also to inoculate them against the fear response by conditioning them to the event“ (Murray 2006:35).

Stress beherskelse. Kriegeren må trenes og utsettes for situasjoner som framkaller stress, frykt eller angst når han har opparbeidet seg gode basis ferdigheter. Dette vil gi en viktig erfaringsbank som øker forståelse for kroppens nødresponser og hvordan det sympatiske nervesystemet gir en innvirkning på hans ytelse. En kriger vil yte sitt beste når hans HF er et sted er mellom 115 – 145 slag pr min (condition red), på dette nivået vil finmotoriske ferdigheter bli vanskeligere men visuell og kognitiv reaksjonstid bedre (Grossman 2008:31). Mestring av dette feltet kan og må trenes. Først gjennom realistisk trening som fremkaller stress. Murray (2006) mener at tosidig laser trening ikke gir den effekten som bør trenes. Det påføres ikke smerte ved treff og krigeren vil heller ikke oppleve frykt i forbindelse med å bli truffet (dette vil da ikke trigge det sympatiske nervesystemet i like stor grad). Han anbefaler

bruk av SIMUNITION®⁵ som påfører smerte. Krigere skal heller ikke bli kondisjonert til å bli drept på trening (Grossman 2008:131), de skal kondisjoneres til å fortsette uansett.

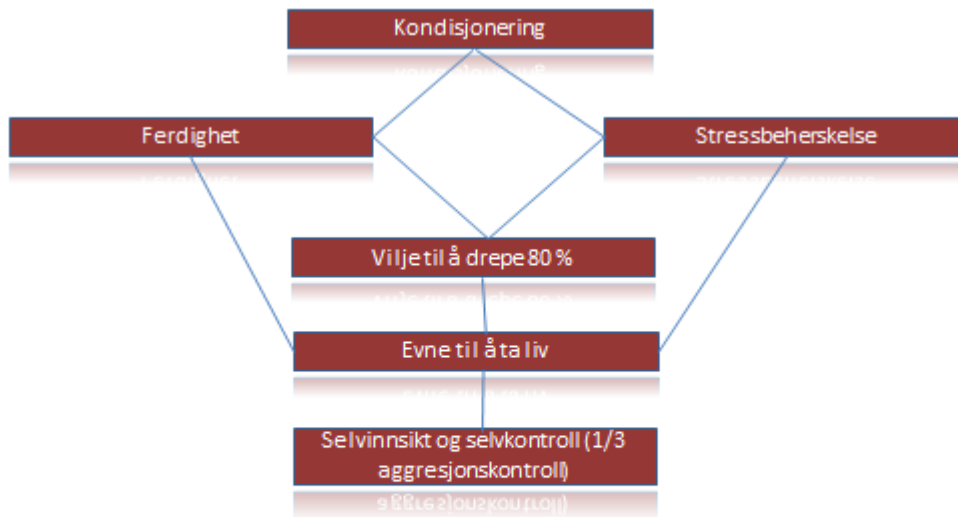
”Your warrior mindset will replace the shock and fear and you will go on; you will continue to fight. When a sheep gets bit they go ”Baa, roll over and die. When a sheepdog gets bit, he gets pissed off and bites you back. A warrior meets the predator and survives” (Grossman 2008:177).

Murray (2006) nevner tre teknikker som kan dempe puls og følelse av stress. *Combat breathing* er basert på et enkelt inn og ut pust dersom det er tid mens den andre er *positiv indredialog*. Positiv indredialog bør være en programmert respons på lik linje med basisferdigheter slik at det kan utnyttes til å forsterke troen på egne kapasiteter. Dette vil være med på å optimalisere ytelsesevne hos krigeren samt gi selvtillit (Murray 2006:99-101). Den tredje er *visualisering*, enhver person vil være bedre forberedt på ekstreme situasjoner dersom han har tenkt og sett for seg hvordan han vil reagere. Han kaller dette for muligheten en kriger har til å utvikle eller hente energi og styrke til å utføre en ekstrem handling, selv om miljøet er stressende og kaotisk. Dersom dette er gjort på forhånd vil nervekoblingene gå raskere og denne muligheten for handling vil dukke opp som et alternativ i beslutningssirkelen istedenfor andre uønskede nød responser (Murray 2006:103).

Konklusjon teori

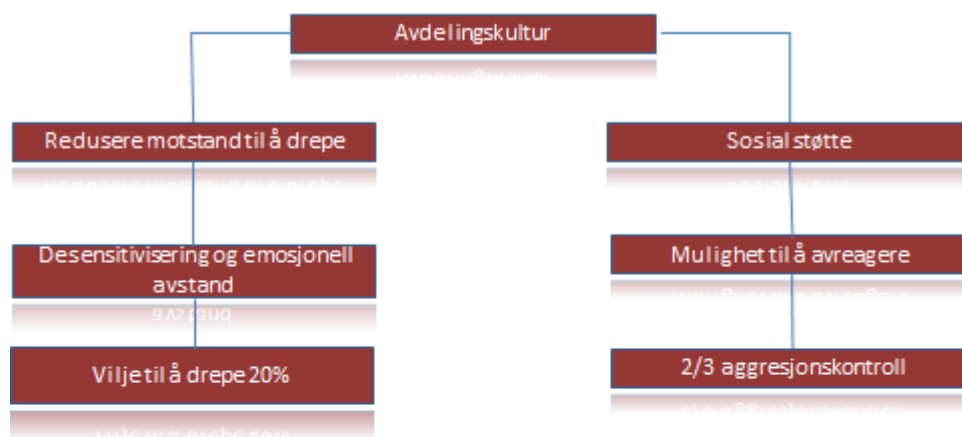
”Throughout history the ingredients of posturing, mobility, distance, leaders and groups have been manipulated to enable and force combatants to kill, but the introduction of conditioning in modern training was a true revolution“ (Grossman 2008:209).

⁵ Simunition® er markerings patroner av maling. Ikke dødelig trenings ammunisjon designet for styrke mot styrke trening (Murray 2006:304-305).

Figur 4: Kondisjonering og utvikling av aggresjon nok til å ta liv (Ingdahl 2012:24).

Ved å kondisjonere eller gjøre krigeren klar for møte med ekstreme situasjoner vil han utvikle aggresjonsevne nok til å ta liv. Ved at det trenes grundig på basisferdigheter, beslutningstrening og realistiske scenarioer med stressbeherskelse, vil krigeren opparbeide seg erfaringer hva det gjelder egen ytelsesevne og egne reaksjoner som igjen vil gi han selvinsikt og selvkontroll (aggresjonskontroll).

Figur 5: Avdelingskulturen og dens innvirkning på vilje til å drepe og aggresjonskontroll hos krigeren. (Ingdahl 2012:25).

Dersom avdelingen har en kultur for sosial støtte og mulighet til å avreagere gjennom samtale, vil dette sammen skape en større grad av aggresjonskontroll hos mannskapet (Murray 2006:68). Med utgangspunkt i teorien kan oppgaven også trekke en logisk konklusjon å si at relevant kondisjonering kan i stor grad påvirke følgende av Grossmans faktorer for vilje til å ta liv; fysisk avstand, lydighet, gruppe absolusjon, målets attraktivitet og til dels aggressiv predisposisjon (miljøet i en avdeling vil prege temperament). Kondisjonering vil ikke kunne trene emosjonell avstand (kulturell og moralsk avstand), denne betinges av avdelingens kultur. Med bakgrunnen i disse modellene vil kondisjonering og avdelingskultur bli gjenstand for drøfting i kapittel 4.

4. Drøfting empiri – Trener TMBN sine krigere riktig?

Dette kapittelet skal drøfte hvorvidt sjefer på forskjellige nivåer i Mek 3 & Mek 4 trener krigerne sine riktig innenfor kondisjonering for å oppnå nødvendig grad av aggresjon til å ta liv, og hvordan avdelingskultur kan bidra til aggresjonskontroll hos mannskapet. Synspunktene vil drøftes opp mot gjennomgått og relevant teori.

4.1 Kondisjonering

Ferdighet

Dette avsnittet vil argumentere for at TMBN trener ferdighet slik teorien skisserer det men implementerer aggresjonskontroll tidligere.

Oppgaven trekker en logisk konklusjon basert på erfaring og kunnskap om TMBN som avdeling, og sier at de profesjonelle soldatene i Mek 3 & Mek 4 er godt trent i bærende ferdigheter uten at det er behov for å drøfte dette videre. Etter at bærende ferdighet er oppnådd gjennom en grunnutdanning og diverse andre spesialiseringskurs, økes graden av kompleksitet slik at soldatene opparbeider seg en erfaringsbank samtidig som beslutningstrening øves. I følge respondentene brukes en rekke virkemiddel for å oppnå realisme i treningen. Sminking av markører (sår, blod, skader), nærkamp hvor soldatene sloss mot hverandre, nærkampløyper i lyse/mørket eller i lukkede rom og bruk av alle tilgjengelig maktmidler fra bajonett på nært hold til avdelingsvåpen på lengre hold. På grunn av mangel på tid og materiell til disposisjon, har ikke avdelingen hatt nevneverdig fokus på menneskelignende skiver framfor pappskiver, de fleste har heller ikke øvd soldatene på å skyte kvinner eller barn. Det argumenteres for at denne formen for øvelse ikke nødvendigvis er god beslutningstrening i seg selv og kan heller sees på som en oppmerksomhetsøvelse. Respondentene skjønner hvorfor det kan være fordelaktig å kondisjonere soldater til å ta livet av et barn eller en kvinne som utgjør en trussel men at dette bør trenes på andre måter. Her trekkes det fram scenarier som i tillegg øver aggresjonskontroll og motivasjon. Strid i bebyggd område, med både bevæpnede og ubevæpnede aktører (en tredjepart) for å øve distinksjon og vurdering av målet, herunder legitimitet, trussel og faktisk identifikasjon. Videre trenes eskalering av makt og utøvelse av voldsbruk gjennom trening på oppdragets mandat og Rules of Engagement (ROE), som vil bevisstgjøre soldatene på hvor mye makt de kan bruke

i en gitt situasjon. For å oppnå realisme og beslutningstrening mener de fleste respondentene at scenariobasert trening vil gi det beste utbyttet.

Teorien tilsier at selvinnsikt og selvkontroll (aggresjonskontroll) kommer etter og som følge av at ferdighet og stressbeherskelse mestres. TMBN baker inn aggresjonskontroll tidligere i utdanningsløpet enn det teorien gjør. Teorien sier ingenting om personellens forutsetning for å gjennomgå denne typen kondisjonering. Fra besvarelsene på det utøvende ledd ser oppgaven en klar tendens til at krigere i TMBN kondisjoneres raskere enn det teorien tar høyde for, fordi at mannskapet er selektert inn etter verdier, potensial, skikkethet og en aggresjonstest ved start utdanning. Det er små avvik fra det teorien skisserer som best mulig trening innenfor ferdighet, men de store linjene; ferdighet til automatisering, beslutningstrening og økende kompleksitet er de samme.

Stressbeherskelse

Oppgaven påstår at TMBN trener noe annerledes på stressbeherskelse enn det Murray (2006) og Grossman (1995, 2008) skisserer som riktig, det hevdes også at de trener mer inngående på det mentale aspektet av stressbeherskelse.

Som tidligere nevnt er soldatene selektert inn etter visse kriterier. Dette vil gi utslag i hvor motivert personellet er for trening og hvor raskt progresjonen kan tillates å gå. I tillegg til at frykt, angst, stress og reaksjoner kondisjoneres gjennom realistiske og komplekse scenarier, legges det av tid til det mentale aspektet rundt stressbeherskelse.

”Kompanisjefen samler ofte avdelingen [...] og presenterer ulike situasjoner som den enkelte skal visualisere [...] «du er vognfører og begge beina dine er sprengt bort, du må bruke hendene for å gi gass», «makkeren din blir skutt i magen og tarmer og blod flyter ut, du gir ordre om dekningsild og drar han i dekning» [...]“ (Respondent 2).

I sin bok *Brødre i blodet* skriver også Johansen at visualisering ble brukt hyppig i Mek 4:” [...] Jeg har levd meg så langt inn i det at jeg er villig til å bite av ham strupen om nødvendig. *Jeg skal aldri tape*. Å bli såret er ikke det samme som å gi opp“ (Johansen 2011:109). Det blir undervist på temaer som stress- og stridsreaksjoner samt teknikker for å motvirke dette for å gjøre soldaten kjent med normale reaksjoner og for gi en bedre forutsetning for å mestre dette. Det står det lite om i teoriene til Murray og Grossman, kun et avsnitt. Respondentene er kjent med og har brukt pusteteknikker for å dempe følelse av

stress i klasserom og på øvelse, men har ikke brukt eller implementert positiv indredialog som et eget fokusområde i utdanningen. Pulskontroll øves heller ikke som et eget felt, det øves som del av en helhet, gjennom kondisjonering og mestring av stress. Murray (2006) hevder at kontroll av puls vil bli et fokusområde for fremtidige krigere, men at det foreligger for lite forskning på det pr dags dato. Ved å sammenligne det teoretiske grunnlaget og empiri fra intervjuene trekkes det en logisk slutning, positiv indredialog vil komme naturlig ved at soldaten har tro på egne evner, er kjent med hvordan de reagerer i stressende situasjoner og har støtte fra avdelingen sin. Derfor er det heller ikke nødvendig å sette av ekstra tid til denne komponenten.

Murray (2006) er bastant når det gjelder tosidige øvelser og hvordan det bør trenes. Hvis SIMUNITION®⁶ ikke benyttes vil soldaten heller ikke oppleve frykt for å bli truffet, ergo dårligere utbytte av treningen. På en side er respondentene er stort sett enig i at frykttfølelse og det å skyte et annet menneske gir positive effekter innenfor aggresjon, redusering av motstand til å drepe og realisme. På en annen side stiller de seg kritiske til systemet dersom scenarioet er på lengre avstander med tanke på nøyaktighet. Videre må systemvåpnene være lik avdelingens våpen, hvis ikke vil dette motsi teorien om kondisjonering og automatisering av ferdigheter. De er også kritisk til Murrays (2006) påstand om at krigere ikke skal kondisjoneres til å bli ”drept“ på trening, det kan lede til overdreven og missplassert tro på egen evne. Det at en soldat ikke skal gi opp eller aldri godta å tape, bør heller læres gjennom holdninger og verdier.

Murray (2006) og Grossmans (1995, 2008) teorier mangler elementer av stressbeherskelse som er viktig, det mentale aspektet er delvis utelatt.⁷ Deres syn på tosidige øvelser er også noe svekket fordi de ikke nevner ulempene med systemet, noe som påpekes av respondentene. Ingen av respondentene har opplevd eller sett handlingslammelse i strid på bakgrunn av stress- eller stridsreaksjoner. Noe som kan tilsi at TMBN trener mer helhetlig på stressbeherskelse og at det virker. Feilkilden i drøftingen vil være at forutsetningene personellet i Mek 3 & Mek 4 har for å kondisjoneres, er bedre enn det teorien tar høyde for.

⁶ Kenneth R. Murray er en av grunnleggerne til SIMUNITION®, han argumenterer kun for bruken av systemet og belyser få eller ingen av ulempene. Han mister således validitet i sine argumenter pro systemet.

⁷ Det finnes relevant teori om mentale forberedelser i blant annet i idrettspsykologi, på grunn av oppgavens omfang må dette begrenses. I dette tilfellet, drøftes empiri opp i mot Murrays og Grossmans faktorer.

"Det viktigste for å lykkes med dette (noe vi har gjort 100 prosent) er seleksjon. Uten krigere som er disiplinerte, reflekterte og etisk bevisste, ville denne tilnærming ha vært farlig" (Respondent 3). Allikevel kan det konkluderes med at kondisjonering av krigere er relativt likt med unntak av at TMBN implementerer og trener aggresjonskontroll tidligere.

Vilje til å drepe

Grossmans (1995, 2008) faktorer for vilje til å drepe med unntak av emosjonell avstand, blir trent gjennom kondisjonering (ferdighet og stressbeherskelse).

De fleste respondentene mener at vilje til å drepe generelt ikke trengs å trenes og at denne teorien ikke gjelder TMBN i så stor grad fordi at dagens konflikter har endret seg og at holdninger har utviklet seg. Forskningen vil derimot være meget relevant dersom sjefen ønsker å drepe flest mulig, som for eksempel tyskere som blir beordret til å drepe jøder under andre verdenskrig. På en annen side kan oppgaven konkludere med at store deler av forskningen fortsatt er gjeldende fordi flere av respondentene snakker ubevist om hvordan vilje til å drepe trenes gjennom kondisjonering. Det trenes realistisk på forskjellige avstander med alle våpen, noe som dekker fysisk avstand. Lydighet er gitt i og med at alle er selektert inn og vil generelt inneha gode verdier, potensial og for offiserer, kompetanse. Gruppen vil også påvirkes av de to foregående elementene og vil forsterke sin identifikasjon gjennom legitimitet i handlinger og mestring av ferdighet og stress. Aggressiv predisposisjon er de psykiske forutsetningene et hvert individ har med seg inn i en kampsituasjon, noe som trenes gjennom kondisjonering av krigeren. Emosjonell avstand er den eneste faktoren som ikke er en ren følge av kondisjonering og vil omtales i underpunkt 4.2 Avdelingskultur. TMBN trener vilje til å drepe gjennom kondisjonering og avdelingskultur.

4.2 Avdelingskultur

Emosjonell avstand

Emosjonell avstand vil bidra til å redusere motstand til å drepe, det vil øke vilje til å utføre aggressive handlinger, men vil det være formålstjenlig for kampavdelinger i dagens konflikter?

De fleste respondentene er enige i framstillingen av teorien, som sier at emosjonell avstand og dehumanisering vil redusere motstand til å drepe, men den vil ikke gjøre det på en

fornuftig måte. De argumenterer for at dehumanisering og det å gjøre fienden mindreverdig var noe som skjedde i Vietnam og andre eldre kriger for å overkomme motstand til å drepe, men ikke hos deres soldater mens de har vært i Afghanistan. "Jeg anser det som et sykdomstegn og en indikator på en dårlig avdelingskultur hvis man er nødt til å ty til umenneskeliggjøring" (Respondent 3). Respondent 2 sier at dette skjedde når han var i Kosovo fordi situasjonen føltes håpløs og jobben meningsløs (Respondent 2). Ved å nedverdige for eksempel afghanere (sette sivile og fiender i samme bås) er det en større sjanse for at motstanden til å drepe sivile blir mindre og at overdreven bruk av makt kan forekomme. Det vil hjelpe på aggressivitet men redusere grad av aggresjonskontroll.

Videre påpekes det at den moralske avstanden (hvorfor det kjempes) er vidt forskjellig, Taliban kjemper sin kamp blant annet på grunn av religion og ideologi, mens norske soldater er profesjonelt motivert. Å løse oppdraget fordi det er jobben og stole på at regjeringen bruker avdelingen til noe som vil ha en positiv effekt. Ved å ha en profesjonell tilnærming til det å drepe gjennom kondisjonering, undervisning og samtale som normaliserer det å drepe eller selv bli skadet, blir den moralske balansen bedre hos mannskapet. "Det er i liten grad fokus på å ville drepe, det er heller å normalisere det. [...] Gjennom visualisering, diskusjon og tusenvis av "drap" på skytebanen og øvelser normaliseres dette" (Respondent 3). "Vanlige tabuer i den sivile verden, som det å ta liv og dyrke kontrollert aggresjon, ble naturlige samtaleevner for oss" (Johansen 2011:37). Det vil derfor være viktig å ha en profesjonell avdelingskultur som klarer å kommunisere dette budskapet eller slå ned på ukultur. Befalet vil være den viktigste kontrollmekanismen for dette.

Ved å sammenligne teori med empiri sett i lys av dagens konflikter, kan det bekreftes at dette elementet vil bidra til å redusere motstand til å drepe. Det vil være en bidragsfaktor for grupperinger som ønsker å drepe flest mulig men ikke for internasjonale styrker som er avhengige av aggresjonskontroll hos sitt mannskap. Ergo, TMBN reduserer motstand til å drepe gjennom kondisjonering og profesjonelle holdninger, noe som også vil gi en større grad av aggresjonskontroll. Avdelingen gjør det ikke gjennom emosjonell avstand.

Sosial støtte og mulighet til å av reagere

Oppgaven har vist hvordan fysisk aggresjonskontroll (selvinnsikt og selvkontroll) kommer som resultat av riktig kondisjonering, de to siste faktorene som bidrar til aggresjonskontroll

er sosial støtte og mulighet til å avreagere, dette er avhengig av tillitt innad i avdelingen og en god avdelingskultur.

Sosial støtte blir definert av respondentene som støtte dersom krigeren skulle ha et behov for å prate eller avlaste tanker og følelser. Det blir også definert som støtte fra nærmeste sjef dersom noe skulle oppstå under et oppdrag. Lojalitet og tillitt til sin overgitte.

Primærgruppen er viktigst først. Gruppen som har direkte kjennskap til eller god forståelse for situasjonen vedkommende befinner seg i. Denne består av makkeren, laget og troppen (familie og andre nære vil ikke omtales i oppgaven). Deretter sekundærgruppen som vil bestå av prest og psykolog for å få fagstøtte på områder primærgruppen ikke kan støtte med.

Når det gjelder muligheten til å avreagere, svarer de fleste respondentene at dette gjøres gjennom en teknisk og emosjonell debrief etter en hendelse eller oppdrag. Hensikten er at alle skal få et omforent bilde av hva som har skjedd og mulighet til å snakke ut om sine tanker og følelser, og på denne måten avreagere. Videre nevner to respondenter at den beste måten for dem å avreagere på etter en ekstrem hendelse, var å reise ut på oppdrag igjen. Ikke for å ta hevn men for å få følelsen av å mestre en situasjon og komme seg videre.

Teorien sier at en soldat kan bli tilbøyelig til å utvise unormal aggressiv atferd og hat dersom han opplever å miste en nær kollega eller leder, føle meningsløshet, ikke har tillitt til sine nærmeste og slik få behov for å avreagere (Grossman 1995:177–185, 341). Noe krigshistorien kan vise til at har skjedd flere ganger (Caputo 1977). De fleste respondentene har opplevd å miste en soldat under et oppdrag og sett aggressive tendenser hos sitt mannskap. Ingen har mistet sin besinnelse. Teorien og empirien kan hjemle at dette kan komme av soldatenes selvinnsikt og selvkontroll skapt gjennom kondisjonering, sosial støtte gitt gjennom tillitt og trygghet, og mulighet for å avreagere gjennom samtaler og oppdragsløsning.

5. Sammendrag og konklusjon

For å kunne besvare problemstillingen har oppgaven først definert ord og uttrykk som følger kapitlene. Deretter har den gitt en forståelse av hvordan soldater reagerer i ekstreme situasjoner før den har gitt en teoretisk framstilling av hvordan dette bør trenes. Det har blitt gjort gjennom Murray (2006) og Grossmans (1995, 2008) tre faktorer for å utvikle aggresjon; ferdighet, stressbeherskelse og vilje til å drepe. Gjennom det teoretiske kapittelet har det vært mulig å dra logiske konklusjoner hvor det kommer fram at aggresjonskontroll og vilje til å drepe kommer som et resultat av kondisjonering (ferdighet og stressbeherskelse) og avdelingskultur. Det teoretiske fundamentet har vært grunnlag for utledning av spørsmål til intervjuene samt vært gjenstand for drøfting.

Gjennom valgt metode og tilnærming har det vært mulig å gå i dybden på materialet. Ved å velge ut respondenter som har fagtyngde og høy kompetanse har innsamling av empiri gitt et godt grunnlag for drøfting og slutninger. Det at respondentene svarer relativt likt på åpne spørsmål (uten å ha konferert med hverandre) har styrket troverdigheten i empirien. Den deduktive tilnærmingen muliggjør en bekreftelse eller avkreftelse av problemstillingen.

Er soldater i Mekanisert Infanterikompani 3 & Mekanisert Infanterikompani 4 riktig trent innenfor faktoren aggresjon (evne til å ta liv) og aggresjonskontroll (selvinnsett og selvkontroll)?

Teorien viser ikke til forutsetninger som må ligge til grunn for å starte krigerutdanningen. Ved å henvise til empiri innhentet via intervju, kan oppgaven konkludere med at TMBN utdanner sine krigere raskere enn det teorien tar høyde for på grunn av seleksjon og gode forutsetninger for kondisjonering. Det er små avvik fra hvordan teorien skisserer at aggresjon og aggresjonskontroll skal trenes til hvordan det utøves. TMBN trener mer inngående på stressbeherskelse med andre vinklinger på enkelte elementer og avdelingen implementerer aggresjonskontroll på et tidligere stadium enn det teorien skisserer. Oppgaven bekrefter også at emosjonell og moralsk avstand vil redusere motstand til å drepe men at det ikke er formålstjenlig for norske og internasjonale styrker, da dette reduserer grad av aggresjonskontroll. Respondentene sier at de ikke har opplevd handlingslammelse hos sine krigere, de har heller ikke sett noen miste sin besinnelse selv ved situasjoner som ifølge teorien kan fremkalle hat. Alle respondentene svarte at de følte at deres mannskap var godt

trent innenfor aggresjon og aggresjonskontroll ved deployering til internasjonale operasjoner. Ved at deres trening på ekstreme situasjoner har etterprøvbare og positive effekter, konkluderer oppgaven derfor med at Mek 3 & Mek 4 er riktig trent innenfor aggresjon (evne til å ta liv) og aggresjonskontroll (selvinnsett og selvkontroll) ut i fra deres forutsetninger og oppdrag.

Opgaven har bekreftet at TMBN i stor grad tilfredsstillte FFODs punkt 0615.

”0615 Den militære profesjonen er alene om at dens medlemmer kan beordre andre og selv beordres til å risikere og å ta liv. [...] profesjonen stiller ekstreme krav til disiplin og en utviklet moral og etikk [...]” (FFOD 2007: 161).

Dette punktet skal gjelde for alle av Hærens avdelinger, for videre forskning vil det derfor være interessant å se på om avdelinger som ikke er profesjonelle tilfredsstillte de samme kravene. Vil det være mulig å oppnå det samme med et års førstegangstjeneste?

Kildeliste

Boe, Ole, Kjørstad, Ola & Werner-Hagen, Knut (2012). *Løytnanten og Krigen. Operativt lederskap i strid*. Bergen: Fagbokforlaget

Cannon, Waltar B (1963). *The wisdom of the body*. USA: Norton Library.

Caputo, Philip (1977). *A Rumor of War*. New York: Holt paperbacks

Forsvarsstaben (2007). *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarets stabsskole

Grossman, Dave (1995). *On Killing: the psychological cost of learning to kill in war and society*. New York: Back Bay Books.

Grossman, Dave (2008). *On Combat: the psychology and physiology of deadly conflict in war and peace*. USA: PPCT Research Publications

Howe, Paul R (2005). *Leadership and training for the fight*. Bloomington, Indiana: AuthorHouse

Ingdahl, Alexander (2012). *Aggresjons og aggresjonskontroll, hvordan skaper Telemark bataljonen monster med bremseser?* Oslo: Krigsskolen

Jacobsen, Dag Ingvar (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Kristiansand: Høyskoleforlaget

Johansen, Emil (2011). *Brødre i blodet, i krig for Norge*. Oslo: Kagge Forlag AS

Johannesen, A. Per Arne Tuft & Kristoffersen, Line (2005). *Introduksjon til Samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt Forlag

Moldjord, Christain, Nordvik, Hilmar & Gravråkmo, Arve (2005). *Militær ledelse og de menneskelige faktorene*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag

Murray, Kenneth R (2006). *Training at the speed of life. Volume One – The definitive textbook for military and law enforcement reality based training*. Gotha: Armiger Publications

Shalit, Ben (1988). *The psychology of conflict and combat*. New York: Preager Publishers

Siddle, Bruce K (1995). *Sharpening the warrior's edge*. USA: PPCT Research Publications

Weiten, Wayne (2001). *Psychology. Themes and variations*. 5 utg. Wadsworth, Thomson Learning. Belmont, California

Elektroniske kilder

Store norske leksikon (2009). *Kondisjonere*. Lokalisert 15. November 2012 på <http://snl.no/kondisjonere>

Foredrag

Wilhelmsson, Peter (2011). *Verdiseminar*. Oslo: Krigsskolen 15. Oktober 2011

Vedlegg 1 av 1 – Pre-strukturert intervju

Intervju aggresjon og aggresjonskontroll

Hensikt

Opgaven har først og fremst til hensikt å forstå hvordan aggressiv evne, vilje og aggresjonskontroll kan opparbeides i en avdeling generelt (teoretisk tilnærming), deretter belyse hvorvidt TMBN trener riktig på forberedelser til å ta liv og å utvise aggresjonskontroll i forhold til relevant teori samt forankringen som er lagt til grunn for all norsk soldat virksomhet gjennom Forsvarets Fellesoperative Doktrines (2007) punkt 0615.

”0615 Den militære profesjonen er alene om at dens medlemmer kan beordre andre og selv beordres til å risikere og å ta liv. [...] profesjon stiller ekstreme krav til disiplin og en utviklet moral og etikk [...]” (FFOD 2007: 161).

Opgaven ønsker at du svarer på spørsmålene ut i fra subjektiv forståelse av hvordan du har drevet med utdanning på dine soldater for å kondisjonere dem til å bli krigere. Opgaven har allerede hentet en teoretisk tilnærming til hvordan dette kan oppnås, intervjuet søker derfor meningene dine og ikke reglementer eller teori.

Ferdighet

Hvordan trenes realistiske scenarioer?

Hvorfor trenes realistiske scenarioer?

Brukes det menneskelige mål som utgjør forskjellige trusler eller brukes pappfigurer?

Øves det på å skyte kvinner og barn?

Hvis nei, kan du se for deg hvorfor teorien sier at dette kan være en god måte å trene på?

Hvordan øves beslutningstrening?⁸

⁸ Eksempel; skyt, ikke skyt øvelser.

Stressbeherskelse

Hvordan trenes stressbeherskelse?

Hvorfor trenes det på stressbeherskelse?

Øves soldatene på pulskontroll i stressende situasjoner? ⁹

Hvis ja, hvordan?

Ved tosidige øvelser, brukes lasersystem (SAAB) eller malingskuler (SIMUNITION) hyppigst?

Med tanke på trenings effekt og ikke teknisk effekt, er det noen fordeler ved å bruke enten eller?

Det å ha en positiv indredialog i ekstreme situasjoner er en mestringsstrategi, implementeres dette?

Hvis ja, hvordan?

⁹ Ved særs stressfulle hendelser kan pulsen øke kraftig (fra 60 til over 200 på under et sekund). Dette skjer som oftest når det er et høyt nivå av frykt til stede hos personen, minimalt med tid til å reagere eller når konsekvensene av og mislykkes er store (Murray 2006:38-44). NB! Kroppslige reaksjoner vil ikke være like dersom Hjerter Frekvens (HF) påvirkes av fysisk arbeid. Dette omhandler HF som påvirkes av stress stimuli.

Avdelingskultur

Swank og Marchand viser til en studie hvor 2 prosent av kampsoldater ikke vil oppleve motstand mot å drepe, er svært aggressive i kamp, føler seg immune mot farer og vil heller ikke føle noen form for anger eller empati, og kan ifølge Grossman betegnes som sosiopatiske (Swank & Merchand 1946:244). Resterende 98 prosent har en iboende motstand mot å drepe sin egen rase, dette kan kun overkommes med trening, kondisjonering og påvirkning fra avdelingen.

Når dere rekrutterer nye soldater, ser dere i stor grad etter mennesker med et iboende temperament?

Hvorfor, hvorfor ikke?

Blir fienden gjort mindre menneskelig gjennom øving og prat i TMBN?

Hender det at dere bruker kallenavn på fienden (nedverdiggende navn)?

Positive og negative følger av å gjøre det?

Aksepteres det?

Er dette systematisert i treningsform eller skjer det som følge av avdelingskultur og yrke?

Kan du nevne noen positive og negative følger av å gjøre fienden mindre menneskelig?

Påstand: «Taliban får vilje til å drepe blant annet igjennom deres tro på egen religion».

Hvordan økte/øker dere vilje til å drepe i din avdeling?

Det er kjent at dersom andre egne soldater eller ledere blir drept i strid, vil soldaten være tilbøyelig til å utføre ekstreme handlinger utover det vanlige. Ved flere tilfeller har det blitt begått drap og henrettelser som resultat av hevn. Hendelsene ved Battle for Haditha er et eksempel.

Hvordan påvirkes soldatene deres av hat, er de mer tilbøyelige for aggressive handlinger utover det som er gitt av ROE og andre føringer?

Dersom andre egne skulle ha blitt drept i strid, ville deres soldater ha vært i stand til å utvise aggresjonskontroll?

Sosial støtte og mulighet til å avreagere

Hvilken form for sosial støtte finnes i avdelingen?

Har soldatene mulighet til å avreagere etter en ekstrem handling?

Hvordan?

Avslutningsvis:

Kan du oppsummere det du føler er viktigst for å utvikle aggresjon nok til å ta liv hos dine soldater?

Kan du oppsummere det du føler er viktigst for å utvikle aggresjonskontroll hos dine soldater?

I din siste kontingent, følte du at ditt mannskap hadde nok aggresjonstrening til å ta liv?

Følte du at ditt mannskap hadde god nok aggresjonskontroll til å styre sitt maktbruk?

Takk for at du tok deg tid til å besvare dette intervjuet. Håper dette har gitt deg en mulighet til å reflektere rundt viktigheten av aggresjonstrening og aggresjonskontroll i en avdeling.

Alle svar vil bli anonymisert og besvarelser slettet etter sensur. Du vil få melding når dette er gjort.

Mvh Alexander Ingdahl